

Nozicks *Anarki, stat och utopi* som socialontologi

Robert Nozick menar sig, i opposition till t.ex. samhällskontraktsteorier, kunna förklara statens uppkomst utan att staten figurerar explicit i människors tankar. John Searle förespråkar en socialontologisk teori baserad på intentioner. Searle menar att hans teori kan förklara all social verklighet, allt från krig till inkomstskatt. *Prima facie* står de två teorierna i konflikt. Där Nozick förklarar statens uppkomst som en oförutsedd bieffekt av mänskligt handlande, som om styrd av en osynlig hand, så förklarar Searle staten som uppkommen ur medvetna akter. Om Searles teori förklarar *all* social verklighet så kan inte Nozicks förklaring stämma. Om Nozicks förklaring stämmer så förklarar inte Searles teori *alla* former av social verklighet.

Jag argumenterar för att de två förklaringsmodellerna är sammanflätade på ett sätt som inte är omedelbart uppenbart. Om Searles teori är den enda som kan förklara hur avtal kan ingås mellan människor så visar sig Nozicks förklaring inte utgöra ett exkluderande alternativ till Searles teori. Metoden Nozick använder för att förklara statens uppkomst kan inte användas för att generera en komplett socialontologisk teori. Trots det så kastar Nozicks sätt att förklara statens uppkomst nytt ljus på den socialontologiska debatten genom att erbjuda en alternativ väg till den sociala verkligheten. Jag ifrågasätter alltså inte huruvida Nozicks redogörelse för statens uppkomst är korrekt. I stället undersöker jag vilka konsekvenser teorin skulle få för den socialontologiska debatten, givet att teorin antas vara korrekt.

1. GRUNDDRAGEN I SEARLES SOCIALONTOLOGI

Socialontologen försöker förklara vad saker som pengar, skatt och äktenskap är för något. Å ena sidan tycks sådana objekt vara beroende av oss människor och våra tankar.¹ Om det inte hade funnits några människor,

¹Det är svårt att hitta rätt ord för att beskriva de fenomen som återfinns i den sociala verkligheten. I debatten återfinns "sociala fakta", "institutionella fakta", "sociala objekt", "sociala entiteter" samt "den sociala verkligheten". Använd-

så skulle det inte längre finnas något sådant som äktenskap. Pengar, äktenskap och skatt tycks vara subjektiva på ett sätt som stenar och andra fysiska ting inte är. Å andra sidan så är dessa objekt inte heller rena fiktioner. Det är objektivt sant att jag kan köpa saker för riktiga pengar, men inte för leksakspengar.

Searle har presenterat sitt inflytelserika bidrag till socialontologin i två böcker.² Searles socialontologiska teori bygger på hans teori om intentionalitet. Intentionala mentala tillstånd uppvisar en riktad-het. En tanke är en tanke på något, snarare än bara en tanke i största allmänhet. En önskan är en önskan om att något särskilt skall inträffa. Då vi varseblir så varseblir vi något, eller tycks åtminstone göra det. Alla dessa mentala tillstånd, eller "akter" som de ofta kallas, tycks vara riktade mot ett objekt, ett sakförhållande eller en händelse.³ Searle menar att en särskild sorts intentionalitet ligger bakom skapandet och upprätthållandet av den sociala verkligheten. Utöver individuellt intentionala akter av typen "*Jag anser att Fredrik Reinfeldt är Sveriges statsminister*" så finns det kollektiv intentionalitet där akten i stället har formen: "*Vi anser att Fredrik Reinfeldt är Sveriges statsminister*".⁴

Vi människor, och eventuellt även andra varelser, har förmågan att tillskriva funktioner och statusfunktioner till objekt. Skillnaden mellan en funktion och en statusfunktion, i Searles teori, är att den förra, men inte den senare, fyller sin funktion enbart genom sin fysiska struktur. Vi kan komma att betrakta en viss typ av fysiskt föremål som en hammare. En hammare fyller dock sin funktion enbart genom dess fysiska struktur. Vi kan använda vad som helst som hammare, bänk, eller bord, bara dess fysiska struktur lämpar sig för detta. En statusfunktion är också något som tillskrivs ett objekt, men skillnaden är att den fysiska strukturen inte är tillräcklig för att objektet skall kunna uppfylla sin funktion. Searles ningen av "objekt", "entitet" och "verklighet" skiljer sig från vardaglig användning av orden genom att inkludera mer abstrakta ting än materiella objekt. Searle tycks besväras av de associationer orden "objekt" och "entitet" för med sig och försöker att undvika att använda dem i detta sammanhang. Det är svårt att hitta neutrala ord för att tala om detta. Det är dock de socialontologiska teorierna som avses göra förklaringsjobbet, inte ordvalet, så jag tillåter mig att använda dem alla synonymt.

²Searle 1995 och Searle 2010.

³Se Searle 1983 kap. 1 för en mer detaljerad redogörelse.

⁴Se Searle 1995, s. 23–26 och Searle 2010, s. 8, samt kap. 3. Searles förklaring av kollektiv intentionalitet är kontroversiell. Särskilt kontroversiellt är hans påstående om att en ensam hjärna i näringslösning kan uppvisa kollektiv intentionalitet om bara dennes intentionala akter har formen "*vi anser/tror/önskar x*". Se Tollefsen 2013 för en diskussion av problemen, samt en presentation av de alternativa teorierna.

favoritexempel är en pengasedel. En pengasedel är i sig inte värd mer än papperet den är tryckt på. För att en pengasedel skall kunna fungera som betalningsmedel krävs alltså något mer. Detta något är, menar Searle, kollektiv intentionalitet. Genom att ett kollektiv av människor räknar en viss papperslapp som pengar så ges papperslappen en ny statusfunktion: det blir plötsligt sant att papperslappen har ett värde som går utöver papperet den är tryckt på. Vi har alltså via vår förmåga till kollektiv intentionalitet kraften att skapa nya fakta enbart genom att tro på dem. En statusfunktion skapar nya rättigheter och skyldigheter. Då jag uppfyllt vissa villkor ges jag ett körkort i Sverige. Detta ger mig rätten att framföra ett motorfordon av den typ som körkortet avser. Då jag blir anställd i ett företag uppstår nya rättigheter och skyldigheter.

Searle har i sin senare bok föreslagit ett antal olika sätt att, via intentionala akter, skapa en statusfunktion, antingen på ett redan existerande fysiskt objekt, eller genom att samtidigt skapa ett nytt fiktivt socialt objekt som uppbär statusfunktionen.⁵ Den gemensamma nämnaren är att det är en särskild form av medveten mänsklig aktivitet i form av intentionala akter som skapar och upprätthåller den sociala verkligheten. Searle menar att alla de skilda former som den sociala sfären tar grundas på samma sätt.⁶ Searles teori är alltså en renodlat intentionalistisk teori. Saker som äktenskap, pengar och stater skapas och upprätthålls av intentionala akter. Nozicks försök att legitimera staten erbjuder dock något som *prima facie* ter sig som en alternativ väg till den sociala verkligheten.

2. NOZICKS FÖRKLARING AV STATEN: DE FÖRSTA STEGEN

Nozicks *Anarki, stat och utopi* har gett upphov till en livlig debatt inom politisk filosofi. Nozicks kritik av ett omfördelade politiskt system är kontroversiell. Mindre uppmärksamhet har dock getts till den första delen av boken där Nozick försöker förklara och legitimera statens uppkomst.⁷ I den mån detta uppmärksammats så har det främst rört sig om den politiska/moraliska frågan: kan staten rättfärdigas? Nozicks redogörelse innehåller dock också ett rent deskriptivt element. Även om Nozick inte har en framträdande roll i den socialontologiska debatten så kan hans redogörelse för statens uppkomst ses som en del av en socialontologisk teori.

Det traditionella sättet att motivera staten har varit att åberopa ett explicit eller implicit samhällskontrakt, där de individer som sedermera kommer att utgöra statens medlemmar samlas för att genom en

⁵Se Searle 2010, s. 19–21 och s. 100 för en kort sammanfattning.

⁶Searle 2010, s. 201.

⁷Redogörelsen återfinns i Nozick 1974, kap. 1–6.

överenskommelse bilda en stat och överlämna sig själva i dess våld. Denna sorts förklaring passar på ett naturligt sätt in på Searles teori. Staten är här uppkommen ur individernas kollektiva intentionalitet. Staten skapas eftersom människor har för avsikt att skapa en stat. Nozick menar dock att en annan sorts förklaring är möjlig, en som inte tar för givet att någon haft för avsikt att staten skulle uppstå.

Nozick utgår, med hänvisning till Locke, från ett naturtillstånd där människor i allmänhet agerar moraliskt och rationellt. I detta lockeanska naturtillstånd har individerna rätt att bestämma över sig själva och sin egendom så länge de inte kränker andras motsvarande rättigheter.⁸ Individerna har rätt att försvara sig gentemot kränkningar. En kränkt individ har också rätt att straffa den som kränkt honom/henne till en grad som motsvarar den ursprungliga kränkningen.

Ett centralt antagande för Nozick är att även rationella människor som strävar efter att leva moraliskt har en tendens att övervärdera skada som åsamkats dem, samt att undervärdera skada som de tillfogat andra.⁹ Låt oss kalla detta för ”hypotesen om tendentiös skadevärdering”. Nozick argumenterar inte för denna hypotes, utan förlitar sig på att läsaren finner den intuitivt plausibel. Exempel som stödjer hypotesen återfinns både i stora och små historiska skeenden. Betänk hur krig och blodsfjeder uppstår ur konflikter som från början tycks vara lokala eller triviala. Jämför med fenomenet på arbetsplatser där alla minsann tycker att just han eller hon är den som får plocka ur diskmaskinen. ”Din mamma jobbar inte här!”

Det märkvärdiga med Nozicks förklaring av statens uppkomst är att han menar att staten (med nödvändighet?) kommer att uppstå givet ett fåtal initialvillkor. Dessa initialvillkor är:

1. Ett statslöst naturtillstånd där människor har vissa absoluta rättigheter så som rätten till sitt liv och till sin egendom. (Eftersom vi här är intresserade av att *förklara* statens uppkomst, snarare än att *rättfärdiga* den, så räcker det om alla människor i naturtillståndet *tror* att de har dessa rättigheter.)
2. Människor är överlag rationella och vill i allmänhet skydda sina intressen.
3. Hypotesen om tendentiös skadevärdering.
4. (Implicit hos Nozick.) Människorna i naturtillståndet har ett gemensamt språk, eller åtminstone något sätt att kommunicera, *på så vis att de har möjlighet att ingå avtal med varandra.*

Låt oss lämna den fjärde, implicita, premissen åt sidan för tillfället. Vi

⁸Nozick 1974, s. 41.

⁹Ibid., s. 42.

kommer att få anledning att återkomma till den senare. Nozick menar att givet dessa premisser så kommer staten att växa fram ur naturtillståndet även om ingen av människorna i naturtillståndet har för avsikt att så skall ske. Detta kommer också att ske utan att individernas rättigheter kränks.

Givet ett naturtillstånd, så som vi redan beskrivit det (*Situation 1*), samt hypotesen om tendentiös skadevärdering, så kommer det uppstå konflikter mellan rationella individer, som inte går att lösa utan att endera parten känner sig orättvist behandlad. Givet hypotesen om tendentiös skadevärdering så kommer även rationella individer att bestraffa den som kränkt dem hårdare än vad som är rimligt att göra. Värre är att även den som bestraffas har en tendens att övervärdera kränkningen som denne utsätts för, vilket inkluderar den kränkning som straffet innebär. Givet detta så kommer utdelandet av straff som en följd av en kränkning att leda till nya konflikter. Fejder uppstår och inget i systemet med en naturrätt i ett naturtillstånd ger en lösning på hur fejden skall lösas. Det finns ingen självklar neutral part som kan bedöma vad som är ett rimligt straff och som därmed kan få ett slut på fejden.

Den starkare individen kommer alltid att gå segrande ur sådana situationer. Det kommer därför att vara fördelaktigt för svagare individer att ingå överenskommelser om ömsesidigt beskydd. Nozick kallar sådana pakter för ”skyddssammanslutningar”. En skyddssammanslutning är helt enkelt en överenskommelse mellan individer om att dessa tillsammans skall försvara och hävda de ingående individernas rättigheter. Om väl några individer slagit sig samman i en skyddssammanslutning så kommer även andra att göra det eftersom de annars står maktlösa gentemot den sammanlagda styrkan hos andras skyddssammanslutningar. Det kommer alltså att uppstå ett flertal skyddssammanslutningar (*Situation 2*).¹⁰

En sådan skyddssammanslutning löser förvisso problemet med att svagare individer inte har möjlighet att skydda sina rättigheter. Men det finns fortfarande inneboende problem med denna situation. För det första så kan skyddssammanslutningen missbrukas av någon/några av de ingående medlemmarna för att på ett orättfärdigt sätt överskrida andras rättigheter. För det andra så har skyddssammanslutningen inget självklart sätt att hantera konflikter bland de egna medlemmarna. För att förhindra att fejder uppstår kommer det därför att vara fördelaktigt att utse enskilda personer eller sammanslutningar som domare i dispyter. Skyddssammanslutningar som utser domare, samt har etablerade regler för hur och när de skall ingripa i konflikter, kommer att kunna undgå

¹⁰Tbid., s. 41–43.

att utnyttjas av paranoida eller korrupta medlemmar och kommer därför inte behöva rycka ut i tjänst lika ofta. Detta kommer att innebära en konkurrensfördel för denna typ av skyddssammanslutning.

Ett tredje problem är att alla medlemmar i skyddssammanslutningen ständigt är i tjänst. Medlemmarna måste alltid vara beredda på att rycka ut för att skydda någon av sammanslutningens medlemmar. Detta är opraktiskt och det kommer därför att vara fördelaktigt med en arbetsfördelning så att endast några, särskilt utvalda, arbetar med skyddsverksamhet i utbyte mot ersättning. På så vis kommer det att uppstå en fri marknad där konkurrerande skyddssammanslutningar erbjuder sina tjänster (*Situation 3*).¹¹

Situationen med konkurrerande skyddssammanslutningar inom samma geografiska område har också inneboende spänningar som på sikt kommer att leda till nya förhållanden.¹² Det kommer uppstå situationer då medlemmarna från två olika skyddssammanslutningar hamnar i konflikt. Denna konflikt kommer därmed att sprida sig till skyddssammanslutningarna. Konflikter mellan skyddssammanslutningar kan sluta på endera av tre möjliga sätt. För det första kan en skyddssammanslutning vinna över konkurrenter i alla/många fall. Detta kommer att implicera att den förlorande skyddssammanslutningen förlorar medlemmar som i stället väljer den vinnande sammanslutningen. För det andra kan skyddssammanslutningarna koncentreras till geografiska regioner så att endast en skyddssammanslutning finns inom varje givet geografiskt område. På så vis undviks konflikter med andra skyddssammanslutningar inom området. För det tredje så kan flera skyddssammanslutningar hamna i ett dödläge där ingen kan besegra den andre, men där de ändå dras in i kostsamma konflikter. Det kommer då vara fördelaktigt för dem att utse en tredjepart som kan döma i konflikterna, en överordnad skyddssammanslutning. Resultatet är alltså givet vilket som helst av dessa tre alternativ att det ur ett tillstånd av anarki växer fram ett tillstånd där en ensam skyddssammanslutning har monopol på sin verksamhet inom ett visst geografiskt område (*Situation 4*).

Anledningen till att monopol naturligt uppstår för skyddssammanslutningar men inte inom andra branscher har att göra med den sortens tjänst som de tillhandahåller. En skyddssammanslutning kommer att hamna i våldsam konflikt med konkurrenter. Värdet av en skyddssammanslutning som inte är ”marknadsledande” är försvinnande litet. Att satsa sina tillgångar på någon annan skyddssammanslutning än den som är starkast är troligtvis bortkastat och potentiellt livsfarligt.

Oavsett vilken av de tre vägarna utvecklingen tar så kommer utveck-

¹¹Ibid., s. 43–45.

¹²Ibid., s. 47–50.

lingen alltså att leda till en situation där en skyddssammanslutning har monopol på sin verksamhet inom ett visst geografiskt område. Nozick påpekar att den dominerande skyddssammanslutningen nu har många av de egenskaper som vi förknippar med en stat. Den dominerande skyddssammanslutningen uppfyller inte det klassiska villkoret för en stat: våldsmonopol.¹³ Fortfarande kan det finnas irrationella människor som inte anslutit sig till skyddssammanslutningen. Skyddssammanslutningen har förvisso monopol på sin verksamhet gentemot andra skyddssammanslutningar. Den har däremot inte monopol gentemot alla individer inom det geografiska området.

3. STEGET FRÅN EN DOMINERANDE SKYDDSSAMMANSLUTNING TILL EN MINIMAL STAT

Steget från en dominerande skyddssammanslutning till en stat med våldsmonopol skiljer sig från de föregående stegen på så vis att etiska principer är en direkt del av resonemanget.¹⁴ De individer som irrationellt nog inte valt att ingå i den dominerande skyddssammanslutningen har givetvis rätt att skydda sina intressen, samt att bestraffa oförrätter. Men hur skall skyddssammanslutningen agera då en fristående individ vill straffa en av dess medlemmar? Vem skall avgöra hur strängt straffet skall vara? Givet den redan antagna hypotesen om tendentiös skadevärdering så är det möjligt, eller rent av troligt, att den fristående individen överdriver strängheten i straffet som denne ålägger medlemmen i skyddssammanslutningen. Detta skulle innebära att medlemmen av skyddssammanslutningen utsattes för illegitimt våld. Det enda sättet för skyddssammanslutningen att veta att dess medlems intressen inte skadas på ett otillbörligt sätt är att själv pröva och döma i konflikten. Att låta den fristående individen utöva sin rätt att försvara sina egna intressen och döma i sina konflikter, utgör en alltför stor risk att skyddssammanslutningens medlemmar skall råka oförtjänt illa ut för att skyddssammanslutningen skall kunna tolerera det. Skyddssammanslutningen kommer därför att vara tvungen att åsidosätta de fristående individernas rätt till att döma i sin egen rättssak. Detta innebär naturligtvis att man inkräktar på de fristående individernas rättigheter.

Nozick menar dock att detta intrång kan legitimeras om skyddssammanslutningen erbjuder en rimlig kompensation till de berörda parterna. Denna kompensation skulle bestå i att man erbjuder sina tjänster till de fristående, som därmed upphör att vara fristående. På så vis har

¹³Ibid., s. 56.

¹⁴Ibid., s. 148–61 och 167–69.

den dominerande skyddssammanslutningen skaffat sig monopol på att skydda alla människor inom ett geografiskt område från yttre och inre våld. Skyddssammanslutningen har därmed våldsmonopol och uppfyller i och med det ett klassiskt kriterium för att räknas som en minimal stat (*Situation 5*).

Detta sista steg, från situation 4 till situation 5, är särskilt kontroversiellt. Å ena sidan kan man ifrågasätta den normativa aspekten av övergången. Nozick påstår att individer har okränkbara rättigheter samtidigt som han påstår att vissa rättigheter får kränkas i förebyggande syfte om bara en rimlig kompensation tillhandahålls den som kränks. Eftersom vi här enbart försöker förklara staten, snarare än att rättfärdiga den, så räcker det för våra syften om skyddssammanslutningen *tror sig* vara moraliskt förpliktigad att tillhandahålla beskydd som kompensation för oföretter. Man kan också ifrågasätta hur detta steg passar in i den sortens förklaring av staten som Nozick försöker åstadkomma. Nozick påpekar gång på gång hur hans förklaring inte baseras på att någon har för avsikt att skapa en stat. Detta tycks stämma för de första stegen i utvecklingen, men i detta sista steg, från situation 4 till situation 5, tycks skyddssammanslutningen ta ett aktivt beslut att upprätta våldsmonopol. Den dominerande skyddssammanslutningen är väldigt lik en stat i många avseenden och är utan tvekan en institution. Därmed är den alltså en del av den sociala verkligheten. Detta är tillräckligt för att Nozicks teori potentiellt skall kunna utgöra ett alternativ till Searles socialontologiska teori oavsett om det sista steget i resonemanget är giltigt eller inte. Jag kommer att anta att argumentet för skyddssammanslutningens övergång till en minimal stat är giltigt, men inget av vikt hänger alltså på det.

4. VILKEN SORTS FÖRKLARING ÄR DETTA?

Nozicks försök att legitimera staten tar alltså formen av en hypotetisk berättelse där staten växer fram ur ett statslöst naturtillstånd utan att bryta några individers rättigheter, givet vissa initialvillkor. Vilken sorts förklaring är detta? Nozick menar att hans förklaring av statens uppkomst är en *fundamental* förklaring. En fundamental förklaring av ett fenomen x är en förklaring som sker helt i termer av något y , där $x \neq y$.¹⁵ ”Fundamentala förklaringar av ett vetenskapsområde är förklaringar av området i andra termer. De utnyttjar inte några av områdets begrepp.”¹⁶ Översatt till förklaringen av staten så innebär det att förklara det politiska i icke-politiska termer. Snarare än att låta ett politiskt fenomen,

¹⁵Ibid., s. 36.

¹⁶Ibid., s. 51.

som t.ex. staten, förklaras som uppkommen ur politisk aktivitet eller baserat på ett politiskt beslut, vilket vore fallet om vi antog en samhällskontraktsteori, så vill Nozick förklara statens uppkomst som en bieffekt av mänsklig aktivitet som inte har för avsikt att skapa en stat. Nozick gör ingen hemlighet av att han finner denna sorts förklaring särskilt intressant:

Det ligger en viss skönhet i förklaringar av detta slag. De visar hur något övergripande mönster, som man skulle ha trott måste skapas av en individs eller gruppens lyckade försök att förverkliga mönstret, i stället skapats och upprätthålls av en process som på intet sätt haft till syfte att skapa detta övergripande mönster.¹⁷

Nozick beskriver detta, med inspiration från Adam Smith, som att utvecklingen från ett statslöst naturtillstånd (*situation 1*) till en stat (*situation 5*) styrs som av en *osynlig hand*.¹⁸ Detta skall inte förstås som att det finns en osynlig kraft bakom kulisserna som styr utvecklingen. En sådan dold agenda benämner Nozick i stället för *den dolda handens* förklarings-typ och förknippar den sortens förklaringar med konspirationsteorier.¹⁹ Förklaringar av den osynliga handens typ är tvärtemot detta inte dirigerad av någon, utan uppstår som en oförutsedd konsekvens av handlingar som vid första påseende inte tycks ha något med det framväxande fenomenet att göra. Det paradigmatiska exemplet är makroekonomiska fenomen som uppstår som en följd av individers agerande på marknaden, utan dessa individers vetskap och utan att någon haft för avsikt att så skulle ske.

Nozicks förklaring bygger på att varje scenario på vägen från naturtillstånd till stat (*situation 1* till och med *situation 4*), inklusive utgångsläget, besitter vissa problem. Varje scenario implicerar också en naturlig lösning på detta problem. Varje steg i utvecklingen innehåller alltså både ett frö till sin egen undergång, men också fröet till en vidareutveckling. Varje situation innehåller en sorts "situationens logik" som erbjuder den rationelle individen ett sätt att handla som är fördelaktigt i ljuset av det problem som just den specifika situationen implicerar. Situation 1 medför problemet att svaga individer inte kan skydda sina rättigheter. Situation 1 implicerar också en naturlig lösning på detta problem: att individer går samman i skyddssammanslutningar. Situation 2 medför problemet att alla medlemmar i skyddssammanslutningar ständigt måste vara i tjänst som polis/militär. Liksom i fallet med situation 1 så implicerar situation 2 också en naturlig lösning på detta problem. I detta fall består lösningen av en arbetsfördelning och en

¹⁷Ibid., s. 50f.

¹⁸Ibid., s. 51.

¹⁹Ibid., s. 52.

fri marknad för skyddssammanslutningar. Motsvarande analyser kan göras för de andra stegen i statens framväxt.²⁰

Nozicks redogörelse för statens uppkomst visar, om den är korrekt, åtminstone att staten *skulle kunna* uppstå på det sätt han beskrivit. Nozick menar dock att hans redogörelse visar något starkare: att staten *med nödvändighet skulle uppstå* givet vissa initialvillkor och att denna förklaring av statens uppkomst är att föredra framför konkurrerande intentionalistiska avsikter. Det är en empirisk fråga huruvida våra faktiska stater uppstått på detta sätt. Resultatet av en sådan empirisk undersökning är inte relevant i detta sammanhang. Givet att Nozicks teori utgör en alternativ förklaring till Searles, så räcker det att Nozicks förklaring är *möjlig* för att Searles påstående om att hans teori förklarar *alla* sociala fakta skulle vara falsk. Nozicks teori är i detta sammanhang relevant även om den är kontrafaktisk.

5. NOZICKS TEORI FÖRUTSÄTTER TROTS ALLT SEARLES TEORI

Kan Searles teori förklara all socialontologi eller visar Nozicks förklaring av statens uppkomst en alternativ väg till den sociala verkligheten? Det korta svaret är, att Searles teori trots allt visar sig vara nödvändig, även i Nozicks förklaring av staten. De överenskommelser som leder till skyddssammanslutningar tycks kräva en intentional förklaring, eller, svagare, är åtminstone kompatibel med sådan förklaringsmodell.²¹ Ingenting i Nozicks redogörelse för statens uppkomst ger oss en alternativ förklaring till hur två individer kan ingå ett avtal och skapa en skyddssammanslutning. Då vi redovisade de premisser som Nozick låter figurera som initialvillkor i naturtillståndet så fann vi bland dem en implicit premis: "Människorna i naturtillståndet har ett gemensamt språk, eller åtminstone något sätt att kommunicera, *på så vis att de har möjlighet att ingå avtal med varandra.*" Nozick tar alltså för givet att vi människor har denna kapacitet till att ingå avtal med varandra medan Searle försöker förklara hur detta går till. Det går alltså inte att konstruera en fullfjädrad

²⁰Den sorts motor som driver utvecklingen i Nozicks berättelse påminner om den motor marxister åberopar då de beskriver historisk utveckling. Liksom för marxisten så innehåller för Nozick varje steg på väg mot slutmålet (den kommunistiska staten för marxisten och den minimala staten för Nozick) fröna till sin egen undergång. En inre spänning i en viss situation gör på sikt att samhället kommer att utvecklas mot ett visst mål. På s. 52–54 i sin bok nämner Nozick inte mindre än sexton olika exempel på förklaringar av den osynliga handens typ men gör (föga?) förvånande nog inte kopplingen till marxism.

²¹Tillägget görs för att öppna för möjligheten att det finns andra socialontologiska teorier som kan förklara allt Searles teori kan förklara.

socialontologisk teori baserat *enbart* på Nozicks bok. Leo Zaibert har hävdat att detta undergräver Nozicks påstående om att hans förklaring av statens uppkomst utgör en fundamental förklaring.

En fundamental förklaring av ett fenomen x är en förklaring som sker helt i termer av något y , där $x \neq y$.²² Om skyddssammanslutningen är att betrakta som det som gör förklaringsjobbet x , staten att betrakta som det som förklaras y , samtidigt som den dominerande skyddssammanslutningen är identisk med staten, så är trots allt $y = x$ i Nozicks förklaring.²³ Individerna har förvisso aldrig för avsikt att skapa en stat. Staten figureerar därmed inte som ett intentionalt objekt. Individerna gör däremot ett medvetet val att ingå i skyddssammanslutningar. Eftersom den dominerande skyddssammanslutningen är identisk med staten så har staten därmed också ingått som målet för avsiktliga handlingar.

Man skulle av Zaiberts invändning kunna dra slutsatsen att Nozicks förklaring inte utgör en fundamental förklaring och att hans teori därmed är identisk med, eller reducerbar till, Searles teori. Men denna slutsats är förhastad. Det som gör förklaringsjobbet av statens uppkomst är bildandet av skyddssammanslutningar *i kombination med externa konsekvenser av detta, givet en viss uppsättning initialvillkor*. Att bara starta en skyddssammanslutning är inte att förklara staten, även om den skyddssammanslutning man startar i själva verket lyckas bli den som vinner monopol på verksamheten och utvecklas till en stat. Det som gör Nozicks förklaring speciell är just den roll som spelas av de externa faktorerna. Gerald Gaus poängterar att förklaringar av osynliga handens typ är intressanta eftersom vardagliga handlingar, som vid första påseende inte har något med fenomenet som skall förklaras att göra, trots allt kan starta en kedja av händelser som leder till ett anmärkningsvärt resultat.²⁴ De förklarar emergenta egenskaper.²⁵ Gaus påpekar att även om många tror att medvetandet uppstår som en emergent egenskap hos hjärnan, så är det oklart hur detta går till. En sådan oklarhet finns inte i Nozicks redogörelse för statens uppkomst. Den dominerande skyddssammanslutningen utvecklas förvisso till en stat, men det är en grov förenkling att säga att skyddssammanslutningen, eller intentionen att starta en skyddssammanslutning, ensamt förklarar staten.

²²Nozick 1974, s. 36.

²³Zaibert 2004, s. 122.

²⁴Se Gaus 2011.

²⁵En emergent egenskap e är en egenskap som uppträder hos en mängd eller i ett system bestående av element som inte själva tycks uppvisa e . Ett klassiskt exempel är hur vågor uppträder i ansamlingar av vatten trots att ingenting hos väteatomerna eller syreatomerna, som tillsammans utgör vattnet, antyder att så skulle vara fallet.

I Nozicks förklaring av statens uppkomst så är intentionala akter *inte tillräckliga* för att förklara statens uppkomst. Statens uppkomst förklaras snarare av dessa intentionala akter i kombination med intentionalitetsberoende faktorer, en sorts situationens logik. Även om Nozicks teori alltså tar för givet Searles socialontologi, eller en motsvarande teori, som kan förklara hur människor kan ingå avtal med varandra, så är det alltså inte så att Nozicks förklaring av statens uppkomst går att reducera till en intentionalistisk (Searliansk) förklaring. Nozicks förklaring av staten tycks därmed utgöra en alternativ väg till den sociala verkligheten.

6. STATEN SOM EN OFÖRUTSEDD KONSEKVENNS PÅ MAKRONIVÅ, BASERAD PÅ INTENTIONALA AKTER PÅ MIKRONIVÅ

Teorin som Searle lägger fram i sin tidigare bok har fått kritik för att inte kunna förklara hur vi kan upptäcka nya fakta om den sociala verkligheten, samt hur delar av den sociala verkligheten, så som t.ex. vissa maktstrukturer (t.ex. könsbaserad diskriminering på en arbetsplats) eller makroekonomiska fenomen (t.ex. inflationscykler), kan existera utan att vi människor är medvetna om det.²⁶ Om det är vi människor som, genom vår förmåga till kollektiv intentionalitet, skapar och upprätthåller den sociala verkligheten, så borde vi vara välbekanta med den. Det framstår därmed som obegripligt hur vi kan upptäcka nya sociala fakta, särskilt när det gäller vår egen kultur. Ibland krävs det omfattande forskning för att upptäcka dessa fenomen.

Searle har till viss del accepterat denna kritik och har i sin senare presentation av sin socialontologi accepterat att intentionalitetsberoende sociala objekt kan ha intentionalitetsberoende konsekvenser.²⁷ Med terminologi hämtad från Åsa Andersson kallar Searle dessa för makroinstitutionella fakta och mikroinstitutionella fakta. Inflation är således ett makroinstitutionellt faktum, som uppstår som en bieffekt av individuella transaktioner. De individuella transaktionerna utgör i detta fall de mikroinstitutionella fakta som inflationen är beroende av.

Att ett fenomen som inflation är ett fenomen som kan förekomma även om människor är omedvetna om det, trots att det är beroende av medveten mänsklig aktivitet, är knappast förvånande. Det stämmer bra överens med hur inflation normalt beskrivs. Mer förvånande är att sådana processer också kan skapa en stat, en Leviathan, vilket alltså Nozick påstår. Men varför skulle sådana processer inte kunna ge upphov till fler av de sociala fenomen som normalt ansetts kräva medvetna processer? Nozick diskuterar kortfattat en möjlig förklaring till pengars uppkomst

²⁶ Andersson 2007 och Thomasson 2003.

²⁷ Searle 2010, s. 21–23 och 116–119.

baserad på en osynliga handens förklaring. Nozick menar, i explicit opposition till Locke och med inspiration från von Mises, att pengar skulle kunna uppstå utan en överenskommelse eller ett ömsesidigt samförstånd. Liksom för staten så skulle pengar uppstå ur rent externa faktorer, en situationens logik, givet en önskan av rationella agenter att främja sina egna intressen vid byteshandel i ett Lockeanskt naturtillstånd. Nozick observerar att det är svårt och kostsamt att bedriva byteshandel. Det kan vara svårt att hitta någon som dels vill ha det man själv har att erbjuda och dels har det som man själv är intresserad av.

Folk kommer då att byta ut sina varor mot något de vet är mer allmänt eftertraktat än det de har. Det är nämligen mer sannolikt att de kan byta ut detta mot vad de vill ha. Av samma skäl blir andra mer villiga att ta i utbyte denna mer allmänt eftertraktade vara. Därmed samlas människor för utbyte av de mest säljbara varorna, eftersom de är villiga att byta ut sina varor mot dem. Ju villigare de är, desto mer känner de till andra som också är villiga att göra samma sak, i en ömsesidigt förstärkande process. (Den förstärks och påskyndas av mellanhänder, som försöker tjäna på att underlätta bytena och som själva ofta finner det förmånligast att erbjuda fler säljbara varor i utbyte.) Av självklara skäl har varorna som de enas om, efter personliga beslut, vissa egenskaper: ett oberoende värde från början (annars skulle de inte börja som mer säljbara), fysiskt varaktiga, icke ömtåliga, delbara, bärbara o s v. Inget uttryckligt avtal och inget socialt kontrakt som fastställer ett bytesmedel behövs.²⁸

Tillskrivandet av en funktion, som t.ex. att en trästubble fungerar som bänk att sitta på, görs baserat på objektets, i detta fall trästubbens, fysiska form. Searle påpekar att statusfunktioner av det slag han diskuterar tillskrivs objekt oberoende av dess fysiska attribut. Den sorts pengar som Nozick föreslår kunna uppstå utan en överenskommelse anges dels ha ett oberoende värde, samt också vissa bestämda fysiska egenskaper. Nozicks förklaring skulle inte fungera på våra moderna sedlar, mynt eller elektroniska pengar. Dessa har inte ett oberoende värde från början. Gamla tiders guld- och silvermynt uppfyller dock detta krav.²⁹ Det tycks alltså

²⁸Nozick 1974, s. 50.

²⁹Är guld och silver att betrakta som funktionella i egenskap av dess fysiska attribut? Searle (1995, s. 42f) anser det. De fysiska attribut Nozick listar tycks spela en avgörande roll i att just de blir valda som allmänt bytesmedel. Dess fysiska egenskaper, så som att vara lätt att forma, bidrar till att de värderas högt av människor. Men är detta att betrakta som direkt korrelerat mot funktionen de tillskrivs på motsvarande sätt som vissa objekt används för att slå i spik för att dess fysiska utformning gör dem lämpliga för ändamålet? I själva verket så menar inte Searle att objektets fysiska egenskaper inte alls är relevant för den funktion de tillskrivs. I stället menar han, på s. 7 i Searle 2010, att "humans have the capacity

som om åtminstone vissa former av pengar kan uppstå på ett annat sätt än hur Searles teori beskriver det.

Om ovanstående redogörelser är korrekta så antyder detta att en del av den sociala verkligheten, inklusive åtminstone ett av Searles favorit-exempel, förvisso är beroende av Searleansk intentionalistisk socialontologi, men också av intentionalitetsoberoende faktorer. Det tycks rent av vara möjligt att det i världen parallellt finns några stater och pengar som uppstått i enlighet med Searles teori, samtidigt som andra stater och pengar uppstått så som Nozick föreslår. Vi skulle kunna tala om t.ex. Searlianska pengar och Nozickianska pengar. Med Searles terminologi skulle vi kunna tala om t.ex. pengar som mikroinstitutionella fakta (Searle) och pengar som makroinstitutionella fakta (Nozick). Terminologiskt vore det mer klagörande att skilja mellan *sociala objekt som intentionala objekt* (Searle) och *sociala objekt som emergenta egenskaper* (Nozick). Kollektiv intentionalitet är nödvändig och tillräcklig för att skapa och upprätthålla sociala objekt som intentionala objekt. Kollektiv intentionalitet är nödvändig för att skapa och upprätthålla sociala objekt som emergenta egenskaper, men är tillräckligt för detta enbart i kombination med vissa externa (intentionalitetsoberoende) faktorer. Searle accepterar förvisso vissa makroinstitutionella fakta, men underskattar att även fenomen som han vill analysera som mikroinstitutionella fakta kan analyseras på detta sätt. Kontra Searle så har vi därmed funnit att hans teori inte är den enda vägen till den sociala verkligheten.³⁰

7. SLUTSATS

Vi tycks kunna tala om Searlianska stater och pengar å ena sidan, och Nozickianska stater och pengar, å andra sidan, där de förra, men inte de senare, uppstått direkt ur intentionala akter. De Nozickianska sociala entiteterna har i stället uppstått som emergenta egenskaper ur intentionala akter som inte riktades mot fenomenet i fråga. Kontra Searles påstående om att hans teori förklarar *all* social verklighet så tycks det finnas *två* möjliga vägar till den sociala verkligheten.

to impose functions on objects and people where the objects and the people cannot perform the functions *solely* in virtue of their physical structure” (min kursivering). Skillnaden görs alltså gentemot objekt som kan fylla sin funktion *enbart* genom dess fysiska struktur. Så är inte fallet i det exempel som Nozick beskriver.

³⁰Tack till Jan Almäng och Simon Skau för kommentarer på en tidigare version av texten.

LITTERATUR

- Andersson, Åsa. 2007. *Power and Social Ontology*. Diss. Lunds univ. Lund: Bokbox.
- Gaus, Gerald. 2011. "Explanation, Justification, and Emergent Properties: An Essay on Nozickian Metatheory". I *The Cambridge Companion to Nozick's "Anarchy, State, and Utopia"*, red. Ralf M Bader och John Meadowcroft, s. 116–42. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nozick, Robert. (1974) 2001. *Anarki, stat och utopi*. 2. uppl. Stockholm: Timbro.
- Searle, John R. 1983. *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1995. *The Construction of Social Reality*. New York: Free Press.
- Searle, John R. 2010. *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press.
- Thomasson, Amie, L. 2003. "Foundations for a Social Ontology". *Protosociology*, 18–19: Understanding The Social II: Philosophy of Sociality, s. 269–90.
- Tollefsen, Deborah. 2013. "Collective Intentionality". *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, ISSN 2161-0002, <http://www.iep.utm.edu/coll-int/>
- Zaibert, Leo. 2004. "Toward Meta-Politics". *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 7, nr 4, s. 113–28.